

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

ԱՆՏԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐ

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱԶԱՅՆ

ՊԱՐԻՍԻ Ազգ. Մատենադարանի երկու բժշկական ձեռագիրներ, — մին՝ Ամիր-տովլաթի Անգիտաց Անդիտը (թիւ գրչա-գրին՝ 244), իսկ միւսը Յակոբ քահա-նայի գործածութեան համար գրուած (աւելի ճիշտ՝ ասորիէն անդիէն հաւաքուած) Բժշկարանը (թիւ գրչագրին՝ 245), — կը պարունակեն ախտաբանական համանման ցուցակ մը, որ գրեթէ նոյնութեամբ կը զանուի նաև իմ անձնական սեպհականու-թիւնս եղող՝ Ասար Սերաստացիի Բժշկա-րանին մէջ (եր. 305-307):

Ճիշտ է, որ այս ախտանուանց մէջ շատ քիչերը հայերէն են, իսկ քանակա-մասը՝ կամ արաբերէն է, կամ պարսկե-րէն և կամ թէ թուրքերէն: Սակայն, հա-կառակ իրենց այս վիճակին, այս բառե-րը մեզ համար կարեւոր են, որովհետեւ մեր նախնեաց կողմէ ընդունուած և զոր-ծածուած են անոնք՝ իբրև հայերէնի հա-մազօր, հետևաբար արժանի են մեր ու-շադրութեան:

Յակոբ քահանայի Բժշկարանին ախ-տաբանական ցուցակը՝ տարիներ առաջ հրատարակած եմ «Բանասէր» իս մէջ (Հտ. Թ. եր. 82-86). արդ՝ այստեղ կը հրատարակեմ Ամիրտովլաթի «Անգիտաց Անպէտ»-ին ցուցակը, կարելի եղածին չափ նշանակելով նաև իւրաքանչիւր բառի ա-

րաբերէն կամ պարսկերէն և կամ թուր-քերէն սկզբնական ձևը, ինչպէս նաև ֆրանսերէն համարժէք բառը, բոլորը զնե-լով հաւասար (=) նշանէ մը ետք:

Պէտք եմ աւելցնել, թէ ասոնք՝ Ամիր-տովլաթի գրքին բուն մարմին մէջ չեն, այլ սկզբի պահպանակին վրայ գրուած են՝ բոլորովին տարբեր ձեւով մը, որ այսպէս կը ստորագրէ իր անունը՝ յիշեալ բառացանկին տակ. —

« Գրեցօ ձեռմբ մեզօր Նուրգի երդմին ի քղանքն լեհ. Թվն. ո. կե. որպս զրծ ասանք օրինկյնք անմեղ յԴր լեւուք ով ան ողորմի ասէ միզ անծ իւրն. ողորմի ամէն »:

Ասկէ զատ, ինչպէս պիտի տեսնուի, Յակոբ քահանայի Բժշկարանին ցուցակը 100 հատուածէ կը բաղկանայ, մինչդեռ հոս՝ հատուածներու թիւը 118 է: Հատուած-ներու թիւերն իմ կողմանէ դրուած են:

1. Խոսք. որ է խանազին = Scro-fula, خزانة

2. Տոււստարա. լերդին աւելին է = Dysenterie, دوائی

3. Դաձակցօ. որ զժարութեւ միգէ և բուշան ցօի = Cystite?

4. Տալուսապին աղվեսցուն է որ մազն կու թափ = Alopecie, اَلُطَعِ

5. Մալախուլիայ մաղըսկաթն է = Melancolie.

6. Ըխտտոր խեղաց խառնակիւն է որ կնկի ի գետինն գերդ դիւայհար = Épilepsie.

7. Աղաղան. գեղնութիւն է = Ictère, عَجَر.

8. Վապայ վարցոն է = Peste, ڤست.

9. Խեղփիմա. հեւքն է = Dyspnée, خنق.

10. Խնաֆասն. այն է որ փողուն ձայնն կորէ = Asthme, ضيق.

11. Ղուլնջն քամի է = Colique.

12. Գահն է թորացան = Phthisie?

13. Հազն է լերդացոն. աջի կուշտն ցօի և արիւն թըընու = Hépatite.

14. Ըռայթիւայի հարած թէ թիւնաւորի հարած = Tarentule, ڤارنتول.

15. Խնախն բլղամն է որ ըստամուքացն ի դէմ գաւ = Angine. خناق.

16. Անն և քալաֆն. մանն է = Couperose, ڤڤ.

17. Հերքունն քերնն է գէտ թեփ = Psoriasis? Ptyriasis? Eczéma?

18. Ըստուղուսաթ. թէ տարերք = Éléments, اركان.

19. Միղան. որ է բնութիւն = Tempérament.

20. Շակիկայ. որ կէսզկխացութիւն = Migraine, هيمية.

21. Վասվաս որ է աքնութիւն = Hypochondrie, ڤواس.

22. Փապուս. որ է խպլիկ = Cauchemar, ڤايس.

23. Սթթաւն այն է որ մարդն գերդ մեռած լինի = Apoplexie, ڤڤ.

24. Ֆալն որ է կողմատարն = Paralysis.

25. Լակվան որ երեսն ծրովի = Paralysis du nerf facial, ڤلاڤو?

26. Թաշանուճ որ շղերն քաշվի = Spasme.

27. Ըռահշահ որ ձեռքն և գլուխն դուրա = Tremblement, ڤڤ.

28. Պուրտ. և թահարուն. և շաիրան.

գարեկն է. որ ի կոպն լնի = Orgelet, عَجيرة.

29. Շաթրա. որ. ք. կոպն յիւրար կըպչի = Sympilépharon, ڤڤ.

30. Փամնա և թութայ. որ արուանունքն փաթի և ի վար գայ = Փամնա է Amaurose, ڤڤ.

31. Սըլու. որ է կոծիծ = Verrue, ڤڤ.

32. Թարբը պավ, որ գոգն արգելի = Dysurie, عسر البول.

33. Սալասուլ պավ. գոգին կաթն թիւնն չզաղաքիւն է = Incontinence d'urine, ڤڤ.

34. Հատրա. որ է կզութիւն = Rachitisme, ڤڤ?

35. Թարբիւ. որ է խառնած ղեղեր և շինած = Synthèse, تركيب.

36. Չմաստ և սակայ. խսթիւղան է = Anasarque, Ascite, انساڤا.

37. Մուլըրոր որ է տապաստն = Érysipèle.

38. Խափական. որ է խաֆադան = Palpitation, ڤڤ.

39. Փաղղղ. որ է սթթան = Apoplexie, ڤڤ.

40. Արծուիք. թէ ուռեց որ լնի ի փորն վրտ կամ ալմոզ (?) = Ascite.

41. Ֆաթխ ձվոց ուռեցն է = Hernie, ڤڤ.

42. Թեփուկ որ ի գլուխն լնի թիւքն հիլղ ասէ. Կ. սապուսա = Phtiriase, ڤڤ.

43. Սաֆա. քաշալն է Teigne, ڤڤ.

44. Տաւար որոյ գլուխն ի շուրս (xir) գաւ = Vertige, ڤڤ.

45. Սատար. աչից մթնալն է = Trouble, ڤڤ.

46. Սարսաճ ըղեղին ցօերուն է = Névralgies du cerveau, ڤڤ.

47. Սապաթ. քնուն ծանրութիւնն է = ڤڤ.

48. Սապատի սահարի չլնիւն է = Insomnie, ڤڤ.

49. Մալախուլիայ. խեղաց պակասու-

թին և խեղճին է = Mélancolie.

50. Տընութին թէ վասվասս ի քուն չնին է = Hypochondrie, وحاس.

51. Ըխտորութին որ թուրքն սահր ասէ = Épilepsie, عرعه.

52. Թուլութին մարմնոց. որ. թ. ըստըրիս ասէ = Ramollissement, انخرا.

53. Թըմրութին անդամոց. որ. թ. խատար ասէ.

54. Գուզազ որ է թաշանուճէն. ազգ ֆ = Tétanose, كزاز.

55. Մթեխտ որ գէտ թաշանուճ է.

56. Տարֆա այն է որ յաչքն զախմ դիպնի.

57. Նախու որ եղունկ.

58. Սապալին որոյ աչքն շատ արտասվէ հանապազ = Épichora.

59. Ապիլայ և տաղլայ. որ յաչքն ապիլակ անկանի մարդուն = Taie de la cornée?

60. Ինթիշար. որ սէվին միջնոցն սըրձակ լնի = Amaurose?

61. Ըռուհաֆ. որ քնթին կաթին է = Hépistaxie, رعان.

62. Ջուզամ տմադուն է = Rhume, Punaisie, كمز.

63. Պահր և հա և հազաֆոյ բերանին հոտիւն է = Haleine fétide.

64. Ղալահ որ լեզուն ի վեր տա՛ = Aphte? Muguet?

65. Խնախ. որոյ փողն ուռի է = Angine, خنا.

66. Շարայ զուտտաշան է.

67. Ըռուպու այն է որ խռչակն տաք և կամ հով կուրցն խոխոսայ և շունչն կարճնայ բլիմէ = Râle.

68. Ջաթոհա՛ ինքն ուռից մի է որ թոքն լինա = Pneumonie, ذاتالرج.

69. Միլն որ է թոքին խոցալն = Phtysie, مل.

70. Ջաթճանպ կողին ներքեին ցօիւն է = Pleurésie, ذات الحجب.

71. Դաշի խեղացանցիւն է = Ver-tige? Perte de connaissance?

72. Պարսամ շոսան է = Lèpre, ارسم.

73. Հայզա. պարսկերէն թուխման է.

74. Հասայեան սրտին պղտորիւն է = Vomissement, غيا.

75. Վանաուլ ֆուլտ որոյ ստամոքին բերան խաղաղ = Douleur de l'estomac, وجع التواء.

76. Ֆուվախ որ նս սակնակ ասէ. որ է հեծկտուկն սրտին = Hoquet?

77. Սահն որ ի փորէն արիւն երթայ և աղիքն զաներ լնի = Dysenterie.

78. Ջրգողիւն խթիսղան է որ փորն ուռի է = Anasarque, انسا.

79. Ինթիշար. այն է որ աչացն միջի սկն մեծ և արձակ լինի.

80. Մաղասն ցաւ ֆն է որ գիտնան թէ իրք մի զաղիքն կու խածնէ = Hypochondrie?

81. Նիգրիս որ է զահիւն որ ի փորն լինա = Ténésie, زخير.

82. Էլայյու զոլինջն է = Colique.

83. Պալասիւր սունկն է = Hemorroïde, واجر.

84. Ֆաթիս այն քամին է որ աղիքն լնի և կամ ձուն = Hernie, قى.

85. Էթնախ. արզանդին խծկիւն է որ գէտ խթաւորութին լնի = Hystérie, اختناق الرحم.

86. Թաբաֆի տամմ այն է որ կընկան հազն բացուի = Hémorrhagie, نزاحي الرحم.

87. Ինթիպասի տամ որ հազն կապվի = Dysménorrhée, Aménorrhée,

احتباس الدم.

88. Ըոհնայ ցօ մի է որ գիտնան թէ օձ կայ ի փորն = Hypochondrie, حيا?

89. Թերղընիսայ. ինքն ցաւ ֆն է ճրուէն մինչև ի կրունկն կու ցօի = Sciatique, عرق النسا.

90. Վանաուլ մաֆասիլ ոսկրացութին է և քամին է = Douleur articulaire, وجع المفاصل.

91. Տուվալի և տաուլֆիլ. երկունս այլ մարդոյն ի յոտն կու լնի = Տուվալի է Էլեփանտիզիս, دوالي, دال.

ՌԱՖԱԵԼ — «ՁՈՒԿԻ ՏԻՐԱՄԱՅԻՐԸ»

Սպանիոյ Մատրիտ մայրաքաղաքին, ճոխ և բազմահարուստ Բրառոյ թանգարանին մէջ կը գտնուի այս նկարը, զոր Ռաֆայէլ՝ Նէապոլսոյ Ս. Դոմինիկոս Եկեղեցւոյն համար նկարեր է 1512ին. բայց սպանիական իշխանութեան ժամանակ՝ հոնէ փոխադրուել է Սպանիա: Ձուկի Տիրամայր կը կոչուի, վասնզի իր ամբողջութեան մէջ՝ կը տեսնուին Ռաֆայէլ հրեշտակապետը՝ Տուքիայի հետ, որ ձուկի լեարդով իր հայրը բժշկեց: Բնականութեամբ և շնորհալիութեամբ օծուած այս նկարը, Ռաֆայէլի հան-

ճարին մեծագոշ փաստերէն մին է:

92. Նախուն խօր որ ըզունկն կերպի
և գէտ երվիծում ի դուրս ելնէ =

خوار

93. Մուտի որ է հասաֆն որ զերթ կո-
րեկ լինի:

94. Ճատարի գէտ բշտեր ասէ = Va-
riole, جدري

95. Աթաշի փարսի յանձն լինա գէտ
ուռեց և յերբ քերվի կու բշտի գինչ կրակ
կայրէ = Erythème.

96. Սարատան. ի. ցեղ է մէկն խոց
և մէկն պինտ ուռեց է = Cancer, سرطان

97. Տաուն. որ է խիարակն և տու-
պալու յանձ լինա = Տաուն է طاعون
Peste, իսկ խիարակ կամ խիարակ է
Bubon.

98. Ըռէշ պալիի խոց մըն է չոր և
կսկծէ յարած խտէ է (.)

99. Գողութիւն. ի. ցեղ է մէկն արած
սաֆրա և մէկն սուր սոտայէ:

100. Հումրան ուռեց է, և = Ery-
sipèle, حمراء

101. Խորան խոց է որ կերպի:

102. Աքիւան է զուպա և թուսա և
շիրին որ. թ. շարայ ասէ = Աքիւա է
Epithélioma, آفة

103. Տուսանտարիայ ան է որ փո-
րուն կամ լերդէն արին լուծ = Dysen-
terie, دوسانتريا

104. Սահճն այն է որ աղիքն գաներ
լնի և ի փորուն արին երթա = Exco-
ration.

105. Սուհուտ արայ. թէ ի քիթն կա-
թեցոյ:

106. Ղարդարա. թէ խաղաշ արա՛ =
Gargarisme, غرغر

107. Սընուն արայ. թէ յակուսկերն
օծէ = Dentifrice, اسنان

108. Շուշան (sic) զամբախն է = Iris
سوسن

109. Սապտանայ. որ է յապաթուլ
խազրան որ է ֆատուզն = Fruit du
térébinthe, حبة الخضر

110. Մաշարի տաք ելունդ որ յերեսն
լնի զաֆրայէ հարընեկնի զերեսն մէկ հե-
տէ բռնէ, լնի որ զաշկերն այլ ծածկէ
լնի որ զլուխն այլ ի հետ ուռեանա. դեղն
արին անեկ է և ի սրունացն ապիկիս
որ է յաճամաթ զսաֆրան լուծէ և ի զըլ-
խուն վարդի ջուր և քաֆուր օծ:

111. Ումուլիպան տղայոց հիւանդու-
թիւն է որ կու խոչկտի ըխտուր պու-
սոր է որ է ուռեցնի. և մանր բշտկներ
որ է սիվիւնալար = Faux croup,
الاصيبان

112. Տախիս որ զուռաղան ասեն =
Peste formidable, قورلاغان

113. Հումրա որ աթաշ ֆարսի ասեն =
Érysipèle, حمراء

114. Ղուպա որ է տամրակուն =
Dartre, قوب

115. Հասպա և ճուտարի որ է բոր
և եռք. արած արենէ լնի = Հասպա է
Rougeole, حمص, իսկ ճուտարի է Vari-
ole, جدري

116. Սումում որ ասէ մահա՛ղ =
Poisons, سوج

117. Ազլթալպ թէ կատղած շան խա-
ծած:

118. Ճիրահաթ որ է ոսկոկոտրիւ. կամ
տիճն ելնիւ կամ ճպլիւ. կամ միթն սրկրթ:
Պարիս

Կ. Յ. ԲԱՅՄԱՋԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔԱՐՏԵՄ

Մեր ազգին պատուաբեր ֆարիզաբնակ անվտանգ
Բանասէրն, եւ Պատմութեան Ուսուցչապետը՝ Տիար Կ. Յ. Բամաշեան, ի լոյս ըն-
ծայած է «Carte de l'Arménie Ancienne» գողոր, երեքգոյնեան եւ մանրակրկիտ գոր-
ծը, գրեթէ 50 X 30 ներքին տարածութեամբ, եւ մեծ ու ընտիր թուղթի վրայ տպա-
գրութեամբ ֆրանսերէն քարտէսը: Գլխն ուղեծախսով է ֆր. 1. — Ստանալու համար
դիմել առ

Rédaction de la revue «Artzakank Parisi»
227. Bd. Raspail.

PARIS